

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Бүгінгі таңда мемлекеттің тиімді дамуы үшін табиғи, физикалық байлықтың болуы жеткіліксіз. Еліміздің әл-ауқатының өсу қарқыны мен бәсекеге қабілеттілігіне адами капиталдың сапасы, яғни білім деңгейі және қоғам жинақтаған білім көлемі үлкен әсерін тигізеді. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық жоспарында «білім беру жүйесі барлық деңгейлерде қолжетімділік пен инклюзивтілікті қамтамасыз етуге және нарықтың ағымдағы, сондай-ақ, экономиканың болашақ сұраныстарына жауап беретін кадрларды даярлауға бағытталуы тиіс» делінген. Жылдан жылға адами капиталдың рөлі артып келеді. Экономикасы дамыған елдердегі өсімнің 16%-ы физикалық капитал, 20%-ы табиғи капитал және де қалған 64%-ы адам мен әлеуметтік капиталға байланысты екендігін Дүниежүзілік банктің жүргізген зерттеуі көрсетіп отыр.

Адами капиталдың сапасы, ең алдымен, білім беру жүйесімен қалыптасады. Мәдениет, денсаулық сақтау, көші-қон секілді басқа факторлардың екінші кезекте.

Ел тәуелсіздігінің алғашқы жылдарынан бастап-ақ, барлық деңгейдегі білім беруді жаңғырту үздік әлемдік тәжірибеге сәйкес келетін оқыту жүйесін қалыптастыруға бағытталған болатын. Білім беру аясы барлық мемлекеттік құжаттар мен стратегиялық сипаттағы бағдарламалар, Қазақстан Президентінің халыққа арналған Жолдауларында маңызды басымдықтардың бірі ретінде анықталады.

Білім беруді басқару, әлеуметтік институт ретіндегі жалпы білім беруді және білім беру жүйесінің тиімді функциялануын арттыруға бағытталған мемлекеттік билік органдары, мемлекеттік емес ұйымдардың қызметтерін білдіреді.

Мемлекеттік реттеу объектісі ретінде білім беру жүйесіне өзара байланысты және өзара әрекеттесетін элементтер жиынтығы кіреді:

- түрлі деңгейдегі және бағыттағы сабақтасқан білім беру бағдарламалары мен мемлекеттік білім беру стандарттары;
- ұйымдық-құқықтық нысандары мен түрлеріне байланыссыз білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру мекемелерінің желісі;
- білім беруді басқару органдары және оларға бағынышты ведомстволық мекемелер және ұйымдар.

Қазақстандағы білім беру адамгершілік, мәдени, зияткерлік, дене бітімін дамыту және кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылатын тәрбие мен оқытудың үздіксіз процесін білдіреді. 2022 жылдың желтоқсан айына ұсынылған ресми мәліметтерге сәйкес, Қазақстанда 7550 орта білім беру ұйымы және 3,8 млн. оқушы бар. Білім беру қызметі аясын мемлекеттік басқарудағы бейінді министрліктер - Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту Министрлігі және Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі болып табылады.

Халықаралық экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы мамандарының пікірінше, қазақстандық білім беру жүйесі елді экономикалық әртараптандыруда негіз болып табылады. Дегенмен, мемлекеттің жұмсаған барлық күш-жігеріне қарамастан, оның беделі әлем деңгейінде төмен, функциялануы көптеген қиындықтармен қатар жүруде. Аталмыш ұйым қазақстандық білім беру жүйесіндегі орын алған мәселелер ішінен, түрлі санаттағы оқушылар үшін сапалы білімге тең қол жетімділіктің төмендігін, оқу орындарының дербес болуындағы шектеулерді, төмен қаржыландыру деңгейін, студенттерге банктік қарыз беру жүйесінің тиімді болмауын және т.б. атап көрсетті.

Реформалау әрекеттері нәтижесінде орын алған біршама ілгерілеуге қарамастан, қазақстандық білім беру жүйесі, Кеңес дәуіріне тән қатаң орталықтандырылған басқару әдістерінің ауыртпалығын сезінуде. Жоғары білім беру мекемелерін басқаруда әлі де әкімшілік-әміршілдік әдістер қолданылуда. Ол өз кезегінде жауапкершіліктің болмауы мен төмен тиімділікке әкеледі. Сондай-ақ, білім беру жүйесінің жұмысы туралы нақтыланған ақпараттың жетіспеуі, оны дамыту мен жетілдірудің тиімді саясатын өндеуді қиындатады. Сәйкесінше, стратегиялық шешімдерді қабылдау, олардың орындалу тиімділігін бағалау және қаржыландыру кезінде басымдықтарды белгілеу проблемалы болып отыр.

Мамандардың болжамы бойынша, алдағы жылдары мектепке дейінгі және мектеп жасындағы

балалар контингенті арасында үлкен сандық ауытқулар күтілмейді. Бұл жағдай, мемлекетке маңызды инфрақұрылымдық мәселелерді шешу және сапалық параметрлерді жақсартуға баса назар аударуға мүмкіндік беруі керек. Өз кезегінде алдағы 10-15 жылда 18-24 жас аралығындағы жастар контингентінің өсуі күтілуде. Мұндай болжамды жағдайда техникалық және кәсіби білім мен жоғары білім деңгейінде инфрақұрылымдық және кадрлық даму секілді бірқатар негізгі мәселелер бойынша озық шешімдер қабылдау қажет болады.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) бірқатар мемлекеттерімен салыстырғанда, Қазақстанның жалпы ішкі өнімінің көлеміне қатысты білім беру жүйесіне мемлекеттің инвестициялау деңгейі төмен. Мәселен, 2021 жылы Қазақстан білім беру аясына ЖІӨ-нің 3,4%-ын бөлген. Бұл 2020-жылмен салыстырғанда 0,2%-ға ғана жоғары. Қазақстанның білім саласына жұмсаған шығыстары ЭЫДҰ елдерінің орташа көрсеткішінен 1,6%-ға артта қалып, Люксембург, Ирландия, Чехия секілді елдермен салыстыруға келеді. ТМД елдерінің бірқатары да алда. Мәселен, ЖІӨ-нен білім саласына шығыстары Беларусь елінде Қазақстанның шығыстарынан 1,5%-ға, Өзбекістан – 3%-ға және Қырғызстан-3,2%-ға асып түседі.

Отандық білім беру жүйесін мемлекеттік реттеу жағдайын зерттеу нәтижесінде, оны жетілдіру әкімшілікті-құқықтық тетікті оңтайландыру, мемлекеттік ықпалды (реттеу мен бақылауды) міндетті түрде сақтай отырып, білім беру ұйымдарының академиялық еркіндігі мен дербестігін одан әрі дамыту, сондай-ақ, түрлі жолдармен мемлекеттік қолдау көрсетумен байланысты болатындығын атап кетеміз.

Әдебиеттер

1. Утюпин Д. Преобразования в образовании // Литер – 2020 – 11 наурыз (№36)
2. Казанцева Т. Образованная нация: пошаговый план действий // Литер – 2021 – 6 қараша (№167)
3. <https://stat.gov.kz/official/industry/24/statistic/6>

Серікбол Б.С., 2 курс магистранты (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекшісі – э.ғ.к., профессор Мамбетова С.Ш.

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ МЕНЕДЖМЕНТ ЖҮЙЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТАЛДАУ

Қазіргі заманғы менеджмент проблемасын түсінуге менеджмент жүйесінің жаңа буындағы стандарттары үлкен рөл атқарады. Менеджмент-басқару, меңгеру, ұйымдастыру болады, сол себепті кәсіпорындарда жұмыс істейтін адамдардың еңбегін басқара отырып, алға қойған мақсатқа жетуді ұйымдастыра білу, әлеуметтік және білім беру үрдістерін басқару әдіс, құралдары болып табылады. Сонымен қатар менеджмент үйлестіру, ынталандыру сияқты қызметтерді де атқарады. XIX-XX ғасырда ұйымдастыру мен басқару жүйесін АҚШ-та Фредрик Уинстоу Тэйлор алғаш рет пайдаланған. Менеджмент мәселесі соңғы жылдары Қазақстандық ғалымдардың да қызығушылықтарын арттырды солардың бірі К.Н.Нарибаев, А.А.Жайтапова.

Қазіргі замандағы менеджмент барлық экономикалық мектептерде тәжірибе барысында қолданыста дамуда. Заманауи білім беру процесінде жалпы білім беретін мектеп жағдайында модернизациялау қоғам мен мемлекет үшін жеке тұлғаны дамытудың перспективалық қажеттіліктері айқындала түсуде.

Менеджмент жүйелерін талдай келе барлық салаларда қолданыста екенін көруге болады. Мысалы педагогикалық менеджмент тәрбие, оқу-таным үрдісінің білім беру жүйесінің тиімділігін арттыруға бағытталған технологиялық тәсілдер кешені. Мектепте ХХІ ғасыр технологияның дамыған заманында әрбір жұмысшының белгілі бір тапсырманы орындау барысында оның барынша өнімді болуына мүмкіндік беріп, одан сайын біліктілігін арттырады. Жаңа технологияларды пайдалана оқыту оқушылардың шығармашылық қабілетін арттырады, жаңа стратегияларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мектепте және үйірме орталықтарында роботатехника-автоматтандырылған техникалық жүйелерді әзірлеумен айналысатын, өндірісті дамытудың техникалық негізі болып табылатын ғылымды үйретеді. Қазіргі заманғы жастардың айналысатын біріден бір іс-әрекеттерінің бірі десек болады. Ұйымдастырып, басқарып басқа адамдарға үйрету арқылы жетік меңгереді. Адам менеджментті толық пайдалану арқылы оқуда немесе шағын компанияларда өндірісті ұлғайтуға көмектеседі. Нарықтық экономикада да менеджмент фирманы басқарудың негізгі талаптарының бірі болып саналады. Басқару